

BIJLAGE 1 RAPPORT STICHTING '40-'45

Rapport B-2353 stichting 1940-1945 Distrikt Amsterdam en Noord-Holland, over Salomon de Hond, geboren 6 maart 1914 te Amsterdam en gehuwd op 1 mei 1947 te Amsterdam met Marianne Brander, geboren 14-11-15 te Amsterdam (eerder gehuwd geweest met Clara Stodel, geb. 1-9-1915 en overleden 3-3-1944) De heer de Hond richtte in december 1939 een groentezaak op in de Weesperstraat 108, kort daarna gevolgd door een tweede zaak in de Weesperstraat no 84.

In december 1940 werd een vennootschap opgericht onder de naam S. De Hond en Co waar hij als vennoot deel uitmaakte. Zijn privéadres was Rapenburgerstraat 81. Reeds bij de eerste maatregelen tegen onze Joodse landgenoten probeerde de heer de Hond in nauwe samenwerking met de heer Henrar van het Gewestelijk Arbeidsbureau zoveel mogelijk Joodse personen aan uitzending te onttrekken. In een rapport van december 1945 verklaarde de heer Henrar, dat hier zeker geen financiële bijbedoelingen meespeelden, aangezien de meeste mensen die de Hond aan de heer Henrar doorspeelde, kleine joodse burgers en arbeiders waren.

Via de heer Van der Laan van de centrale Markthallen werd hij als leverancier aangewezen voor de Jüdische Zentralstelle [bedoeld wordt Zentralstelle für Judische Auswanderung, maar hier, noch bij de Schouwburg heeft De Hond ooit geleverd. Wel hielp Sam de Hond met zijn vrachtauto bij het vervoeren van bagage van de opgehaalde mensen van de Zentralstelle naar de tram in de Beethovenstraat en later naar het Centraal Station] met leverantie-adressen de Hollandse Schouwburg en het Adema van Scheltemaplein. Via de heer van Duinhoven, eveneens verbonden aan de Centrale Markthallen, kwam hij in het bezit van 500 bewijzen, voorzien van Duitse stempels voor personen, die werkzaam zijn in de sector van de voedselvoorziening.

Door hierop de namen te vermelden van geïnterneerde Joodse landgenoten slaagde de heer de Hond er in vele Joodse landgenoten uit de Hollandse Schouwburg en het Adema van Scheltemaplein te krijgen. Een aantal werd ondergebracht in het Oudeliedenhuis van de Hervormde Gemeente te Amsterdam, Amstel 51, waar de Heer Van der Hoorn destijds directeur was, terwijl er tot ver buiten Amsterdam werd ondergebracht, waarbij soms gebruik werd gemaakt van het autovervoer, waarover de heer de Hond als officiële leverancier beschikte.

Omstreeks half 1943 werd hij door de S.D. gezocht wegens de ontsnapping van een moeder en kind uit het gebouw aan het Adema van Scheltemaplein, waarbij het kind in een melkbus werd vervoerd. Op bevel van Aus der Fünten werd hij gearresteerd, maar wist vóór zijn op transportstelling naar de achteruitgang aan het Adema van Scheltemaplein te ontkomen. Hij dook onder en wist tot begin 1944 aan de vijandelijke greep te ontkomen. Zijn bedrijf was inmiddels overgegaan in handen van Omnia Treugandgesellschaft m.b.H., Arnhem. Begin 1944 werd hij met zijn vrouw gelijk met vele anderen, vanuit de kelder van het Gemeentelijk Was en Badhuis (directeur de heer Mijndema), gearresteerd en op transport gesteld. Zijn vrouw is op 3 maart 1944 omgekomen, zelf werd hij als straf geval naar Auschwitz gezonden, verbleef in verschillende kampen en werd tenslotte in Mauthausen bevrijd.

Met een ernstig hongeroedeem en een hernia kwam hij in Nederland terug. Hoewel hij geestelijk en lichamelijk ernstig gehandicapt was in de eerste na-oorlogse jaren, wist hij zijn oude bedrijf weer op te bouwen. Bleef echter regelmatig onder doktershanden, waarbij vooral zijn rug hem parten bleef spelen.

In 1964 geraakte hij op weg tussen Rotterdam en Amsterdam in een coma. Hij kwam onder behandeling van een neuroloog en moest voor het C.B.R. jaarlijks een zogenaamde gezondheidsverklaring geven. Ook leed hij aan een geheugenvernauwing, waarbij zijn geheugen af en toe totaal wordt uitgeschakeld, hetgeen vooral bij zijn handel zeer storend is. [...] .

Na de bevrijding werd er, vermoedelijk alleen op roddelpraat, een aanklacht tegen de Hond ingediend. Mr. M. H. Gelinck, advocaat fiscaal, deelde op 25 februari 1948 aan de S.E.C. mee “dat ofschoon De Hond beschuldigd werd van verraad, deze bewijzen te zwak zijn om een vervolging te rechtvaardigen en dat van een politiek verkeerde instelling van de Hond overigens niets blijkt”.

Zijn illegale werk wordt bevestigd door:

- de heer en mevrouw Dreese en Dreese-Goslau
- de heer H.A. van Duinhoven, directeur van het Marktwezen,
- mevrouw G.P. Van der Hoorn, oud directrice Amstelhof,
- mevrouw B. Jakobs-Gudema,
- de heer A. Japin, gep. Adjudant van Politie -oud LKP'er, [zie bijlage 2]
- de heer A. de Lange, de heer Meyer de Vries, oud--administrateur in algemene dienst Ministerie van Sociale Zaken.
- De heer H. Schuitevoerder en opperrabbijn de heer A. Schuster.

Na de oorlog is de heer De Hond opnieuw gehuwd met Marianne Brander die destijds ook door hem werd bevrijd, maar later opnieuw gearresteerd werd. Ook zij overleefde het kamp, waar zij gedurende lange tijd in een zogenaamd experimentenblok verbleef. [...] .

Op grond van de vele goede referenties, de niet in behandeling genomen aanklacht bij Justitie en de zeker 12 niet hierboven genoemde personen, voorkomende in het dossier bij Justitie, die allen hun dank uitspreken voor hetgeen de heer de Hond voor hen en hun gezinnen heeft gedaan, dient de zogenaamde verzetsverklaring te worden afgegeven. Amsterdam 27 oktober 1971.

BIJLAGE 2: VERKLARING EN INFORMATIE A. JAPIN

Brief van Japin aan de Stichting '40-'45, gedateerd 24 augustus 1971:

'Ik denk dat het omstreeks mei 1942 was toen we Sam de Hond leerden kennen. Om Sam en zijn werk uit te laten komen zal ik naast Sam ook de personen moeten tekenen die met hem samen werkten. Ik hoop dat de persoon van Sam echter juist naar voren komt.

Elias en ik (ondergetekende) waren omstreeks Februari 1942 door de chef recherche van de Amsterdamse politie gezonden naar het Adema van Scheltemaplein, naar de Christelijke H.B.S. . Daar waren Nederlanders-allen N.S.B.ers zoals ons later bleek- die het huisraad van de joodse families moesten opschrijven. Onze taak was, toezicht en controle op deze lieden te houden om te voorkomen dat ze de joodse families zouden bestelen.

Toen we ongeveer drie weken daar waren en niets voor dit werk voelden, leerden wij dr. Van der Laan kennen, de gewezen directeur van het marktwezen, alsmede zijn medewerker de heer Gomperts de bekende schrijver. Iedere zaterdagochtend kwamen wij bij dr. Van der Laan aan huis voor een bespreking. Wij gaven door wat er die week had plaatsgevonden alsmede de opdrachten die gegeven waren en besprekingen die hadden plaatsgevonden. Hier leerden wij Sam de Hond kennen. Hij bleek een der helpers van dr. Van der Laan te zijn.

In overleg met dr. Van der Laan kwam Sam ons haast dagelijks opzoeken om te vragen of er nog bijzonderheden waren. Sam was in feite dus de koerier tussen Van der Laan en ons. Voordat we Sam ons vertrouwen gaven hadden we hem even nage trokken aan het hoofdbureau en daar hoorden we dat Sam nogal nauwe relaties onderhield met de hoofdinspecteur Blanken van de bereden politie, en dat deze twee erg hadden samengewerkt in de dagen van februari 1941. [Toen waren er veel]

Vechtpartijen tussen de burgerij en W.A. en de Groene, alsmede de grote arrestaties van veel jonge joden. Naar aanleiding van dit bericht gaven we Sam het volle vertrouwen en werd de samenwerking tussen Dr. Van der Laan, de heer Gomperts en Sam de Hond steeds intensiever. Er kon niets gebeuren of onze joodse vrienden waren op de hoogte. Na 15 juli 1942 toen de eerste groep joden zogenaamd vrijwillig waren vertrokken naar Westerbork werd de samenwerking anders. Dagelijks kwam Sam inlichtingen en berichten halen en daar er vaak joden werden gearresteerd en aan het Adema van Scheltemaplein werden geplaatst op de binnenplaats keek hij of er gelegenheid was er uit te halen.

Sam kwam regelmatig in een oude vrachtauto en menigmaal kreeg een gearresteerde de kans om in de auto te klimmen en met Sam te verdwijnen. Ik moet iets van dr. Van Der Laan zeggen. Hij was een groot man en ik kan hem in een paar woorden uittekenen. Hij was weggebracht met zijn gezin naar Westerbork in 1943. Hij kwam een paar dagen terug en ik adviseerde hem onder te duiken. Zijn antwoord hierop was: "Ik ben jood en waar mijn volk gaat daar ga ik ook." Hij is teruggegaan en nooit terug gekomen. Zoals reeds even aangehaald heeft Sam verschillende mensen helpen vluchten uit het gebouw aan het Adema van Scheltemaplein. Dit was een zeer gevaarlijk en moeilijk werk. De gearresteerden liepen op de binnenplaats. Er was dan een post (S.S.er) geplaatst bij de ingang van de binnenplaats. Er zijn nogal wat pogingen mislukt. Twee vluchtende mannen zijn daar door de wacht neer geschoten en gedood.

Sam werkte hier veel samen met Karel Weelink, een van onze agenten. Sam plaatste zijn auto nabij de deur en Karel Weelink lokte de wacht dan even weg. Sam maakte hier dan gebruik van en verdween gauw. Met een paar vluchtelingen. Ik heb dit persoonlijk vaak zien gebeuren en met angst in mijn hart meegemaakt. Er hoefde maar iets mis te gaan en Sam was van de kaart.

Hoeveel mannen Sam hier heeft weten te redden kan ik niet aangeven, het zijn er tientallen geweest. Het aantal telt volgens mij niet mee maar wel de grote moed die Sam aan de dag legde alsmede het feit dat hij in de eerste plaats aan zijn medemens dacht en daar alles voor over had.

Naast dit werk heeft Sam de Hond groots werk verricht in de Joodse Schouwburg. Als er mensen in de Schouwburg waren die op transport moesten dan was Sam de Hond ook in de Schouwburg en vooral in de nachtelijke uren. Naast veel ouderen heeft Sam ook veel kinderen uit de Schouwburg weten te halen. De kinderen gingen naar de crèche aan de overkant van de Schouwburg en werden van daaruit verder gebracht. Sam heeft veel samengewerkt met Suskind en Sluzker, doch meestal werkte hij op eigen initiatief en was daarbij zo vrij en brutaal-waarbij hij dus veel risico's nam- dat het niet te beschrijven is. Deze man kende geen angst. Het werken in de Schouwburg heeft dus omstreeks anderhalf jaar geduurd en per week was de Hond daar zeker vier dagen aanwezig, Sam bracht de ouderen vaak naar hun woning terug en zorgde dan dat de sleutels etc. aanwezig waren.

Bij de verschillende razzia's, in Zuid, in oost en het centrum van Amsterdam heb ik de Hond tientallen mensen zien redden. Hij kreeg hierbij vaak hulp van Weelink. Bij deze razzia's waren de terreinen waar de mensen werden heen gebracht afgezet door Duitsers. Sam was altijd met zijn vrachtauto aanwezig en stond voor iedereen, die de moed op kon brengen om te vluchten, klaar. Het aantal dat deze moed kon opbrengen was betrekkelijk klein.

Op het terrein aan de Polderweg werd gebruik gemaakt van de Marechausseekazerne. In het theorielokaal werden de mensen verstopt en later door de Sam de Hond naar hun woning teruggebracht.

Bij de grote razzia in het Centrum heeft Sam de Hond wel een bijzondere prestatie geleverd. Al de mensen werden via de synagoge geleid en dan door gestuurd, De staf van de S.D. stond voor de synagoge, in dit gebouw waren doorlopend zo'n 50 grune- politiemensen aanwezig.

Lages wilde hebben dat ieder werd doorgestuurd dat wil zeggen, ziek, krankzinnig, invalide, oud of jong, alles moest weg. Trots de scherpe controle van de Duitsers is het Sam De Hond gelukt, in samenwerking met enige anderen, meer dan 40 mensen hieruit te redden. Ik heb met Mr Leo de Wolf, met Van der Laan en Gomperts over Sam gesproken. Van al de bewonderende woorden die ze over de Hond uitspraken zijn mij de volgende van Dr Van der Laan bijgebleven: "Sam de Hond is voor de joodse gemeenschap zijn gewicht in goud waard, ik ben zeer trots op hem en als ik de oorlog overleef zal ik mijn woorden over Sam waar maken."

Gomperts noemde hem een vechter en een maccabeër, maar de woorden van dr Van der Laan werden zo uitgesproken dat ik ze nimmer zal vergeten. Naast dit werk heeft Sam de Hond zich veel bezig gehouden met levensmiddelen voor de joodse gemeenschap.

Vaak werden joodse winkeliers plotseling weggehaald. De Duitse 'Omnia', een dienst die over de winkeliers en zakenmensen ging, kwam dan vlug om de goederen weg te halen. Als het levensmiddelen betrof kwam Sam ons waarschuwen dat hij in overleg met Dr Van der Laan deze winkels leeg halen. Vaak ging Weelink of ondergetekende mee om de zaak te dekken. De levensmiddelen gingen via de joodse raad hetzij naar Westerbork of zonodig naar tehuizen etc.

Deze stunts waren voor Sam zeer gevaarlijk, want er hoefde maar een N.S.B. er in de buurt te wonen en alles kon worden verraden. Bij al dit werk kende Sam maar een doel namelijk de joodse gemeenschap helpen. Even heeft Sam het erg moeilijk gehad. In het voorjaar van 1943 wilde hij een vrouwen haar kind uit de Schouwburg helpen vluchten. Hij werd hierbij betrapt door een der SS'ers. Deze arresteerde hem en bracht hem naar het Adema van Scheltemaplein naar Aus der Fünten.

Na even te zijn verhoord werd Sam in een kamer geplaatst en wist daaruit te ontsnappen. Ogenblikkelijk werd een groep SS'ers naar zijn woning gezonden, die zijn vrouw meenamen en al het meubilair kapot sloegen. Sam dook onder doch kwam een paar maanden later weer opdagen en ging gewoon weer aan zijn werk doch hij drukte zich wel ten opzichte van de SD'ers.

Omstreeks deze tijd werd de leiding van de joodse raad naar Westerbork gezonden en namen Meyer de Vries, oud medewerker van Josephus Jitta, de leiding over. Sam heeft deze heer, die op de hoogte was van de dagelijkse zaken en al de daarbij behorende kleine kneepjes, heel veel hulp verleend. Ik meen dat de heer Meyer de Vries nog leeft en mogelijk nog inlichtingen over Sam kan geven. Korte tijd later moest Sam en de zijnen onderduiken en werd de onderlinge verbinding verbroken. Later is hij gearresteerd door de Duitsers en doorgezonden.

Dit is een overzicht van Sam de Hond en zijn werk voorzover ik het heb gezien en meegemaakt. Ik hoop op de juiste wijze aan uw verzoek te hebben voldoen. Ik ben genegen, indien nodig, bovenstaande mondeling toe te lichten.

Apeldoorn, 27 augustus 1971, A. Japin, gep. adj. van politie der Gemeente Amsterdam., Oud L.K.P 'er.

* * *

Artikel in The Jerusalem Post, maandag 28 oktober 1974, naar aanleiding van de uitreiking van de Yad Vashem medaille aan Japin:

'3 honoured as Righteous Gentiles'
By the Jerusalem Post Staff

An Amsterdam policeman, who used his connections in gestapo headquarters to warn Jews of impending raids during World War II, was one of three Righteous Gentiles honoured at Yad Vashem on Friday. Early in the war, constable Anton Japin joined the Dutch underground, which assigned him the task of infiltrating German police so that he would have advance knowledge of their plans. At the risk of their lives, Japin and his colleagues helped 45 Jews find hiding places and supplied them with food ration cards.'

Artikel in een regionale krant in 1974 naar aanleiding van de uitreiking van de Yad Vashem medaille aan Japin:

‘Strijdmakker “Hondje” over onderscheiden Apeldoerner. “Heeft-ie verteld dat de prijs voor twee Joden twee flessen cognac was? .. ‘

Tekst: Jan A. Bruin

Arend Japin, alias KP’er “Toon”, wist dat de Duitse bezetters en met name de lui van de Sicherheitsdienst, die onder meer tot taak hadden om Amsterdamse Joden te registreren, verzot waren op bureaucratie. En niet alleen “Toon”, maar ook zijn zeven makkers, te zamen een van de talrijke Mokumse knokploegen vormend, speculeerden daarop.

Dat zat zo. Als een Jood of een Jodin eenmaal in de (deportatie)registers was ingeschreven, dan was daarmee in veel gevallen voor een SD’er de kous af. Zo’n man of vrouw was immers bekend, ook al door de opzichtige gele ster die men droeg. Als de moffen hun administratieve rompslomp achter de rug hadden, dan begon het werk voor “Toon” alias Arend Japin en de zijnen pas. Want wat gebeurde er? Rechercheur Japin van de Amsterdamse recherche, het hoofdstedelijke korps, stond in die angstige tijd onder het bevel van commissaris Voordewind (de schrijver van “De commissaris vertelt” serie) drukte de huissleutels van de bij razzia’s gearresteerde Joden achterover en zorgde er tenslotte voor dat deze mensen opnieuw naar hun huizen in de Jodenbuurt konden terugkeren.

Dit verhaal heeft Arend Japin niet zelf verteld. Het is opgetekend uit de mond van “Hondje”, het vroegere alias van Sam de Hond, terwijl “Oom Sjoerd”, een andere voormalige KP’er instemmend knikt, want dat waren de levensgevaarlijke staaltjes die Japin uithaalde en waarover thans nog binnen de kring van de voormalige illegaliteit met evenveel ontzag als diep respect wordt gesproken.

Woorden én daden

Meen niet, dat Arend Japin helemaal niet over die duistere oorlogstijd wenst te praten. Maar het is bij hem, net als bij zoveel van zijn vrienden, een kwestie van bescheidenheid. Want het waren mannen als Japin die het in die tijd niet alleen bij woorden lieten maar deze ook omzetten in daden.

Nog voordat er, in Amsterdam, eigenlijk sprake was van georganiseerd verzet, verzamelde zich rond Japin een groepje mannen onder wie zijn collega Piet Elias, een man die de Joodse wereld in de hoofdstad op zijn duimpje kende, maar die later zijn verzetswerk met de dood moest bekopen omdat hij werd gefusilleerd. Vijfenzestig jaar geleden werd Arend Japin in Deventer geboren.

Later verhuisde hij, met zijn ouders, naar Almelo, doorliep er behalve de lagere school ook de ambachtsschool en studeerde door in bouwkunde en in tekenen, omdat hij het leraarschap als ideaal had. De dertiger jaren braken aan, een periode die als de “crisistijd” de geschiedenis zou ingaan en ook Japins illusies werden wreed verstoord. Toch was Vrouwe Fortuna op zijn hand. Want in 1932 solliciteerde hij naar een baan bij de Amsterdamse politie en kwam nauwelijks een jaar later bij de hoofdstedelijke Hermandad in dienst.

Rechercheur

In 1941 werd hij aangesteld als rechercheur en leerde tevens Piet Elias kennen. In het voorjaar van 1942 werden Japin en Elias bij commissaris Voordewind geroepen. En op die gedenkwaardige dag werd met name voor Arend Japin de basis gelegd voor zijn, naar later zou blijken, dappere verzetswerk. De twee rechercheurs, tot dan toe werkzaam op het hoofdbureau van politie aan de Mamixstraat, werden gedetacheerd in een christelijke HBS aan het Adama van Scheltemaplein, een gebouw dat voor een deel door Duitsers was bezet, terwijl er ook nog les werd gegeven.

“We kregen tot taak”, zegt Japin, “om controle op NSB’ers uit te oefenen. We moesten er op toezien dat die lieden met hun vingers van Joodse eigendommen afbleven. Voor ons was dat gewoon een hondebaan. Het werd ons op het laatst zo gortig, dat ik na drie weken al weg wilde. Maar niet alleen hadden we contact met de volgelingen van Mussert, in feite werden we ook de vertrouwensmannen van de Joden die er hun spulletjes moesten inleveren. Tussen hen en ons bestonden nauwe contacten”.

Dat Japin en Elias op hun post bleven kwam ook door de omstandigheid, dat beiden via Sam de Hond, zelf een Jood, werden benaderd door de bekende dr. Van der Laan, een van de leden van de Joodse Raad en door de Joodse auteur dr. Gompertz.

Vechten

Arend Japin: “We beseften dat we, als politie-ambtenaren, op onze post moesten blijven om van die plaats af voor ons eigen volk te vechten. Welnu, we zijn er gebleven. Maar de ongeveer anderhalf jaar dat we er gedetacheerd waren, leefden we in een complete hel, niet alleen door het optreden van de NSB’ers, maar ook doordat tal van Joden zo wanhopig waren, dat goeie vrienden van ons zelfmoord pleegden of pogingen daartoe ondernamen”

Van die tijd dateren ook Japin’s en Elias’ ontmoetingen met de beruchte Jodenjager Aus der Fünten. “Ik kon het eenvoudig niet over mijn hart verkrijgen met die man een gesprek aan te knopen. Ik vertikte het om mijn mond tegenover hem open te doen. Maar ja, voor ons werk was het noodzakelijk, dat er over allerlei zaken werd overlegd. En dat nam Piet Elias voor zijn rekening. Ik bewonderde hem dikwijls, als ik hem tegen Aus der Fünten tekeer hoorde gaan, soms compleet met de vuist op tafel. En nog hoor ik Aus der Fünten bijtend zeggen: “Ein Jude ist nur ein Jude”. Verschrikkelijk, die minachting voor mensen.

Tips

Arend Japin weet, zegt hij, dat de meeste Joden niet wilden onderduiken. Maar als politieman zaten Japin en de zijnen dicht bij de informatiebronnen. men kreeg tips door als er weer een arrestatiegolf op til was en dan zorgde men ervoor, dat Joden op wie de razzia’s gericht waren, spoorloos konden verdwijnen. “Daar kwam dikwijls van onze kant veel toneelspel bij kijken, want soms moesten er SS’ers in de maling genomen worden. Die werden dan met een praatje en een sigaretje “beziggehouden” terwijl anderen ervoor zorgden dat mensen de benen konden nemen. Sommigen van hen bevonden zich namelijk al in het hol van de leeuw!

In augustus 1943 sloot Arend Japin zich aan bij de LO, de landelijke onderduikhulporganisatie en weer later schaarde hij zich in de gelederen van een KP, een knokploeg waarvan ook Johannes Post lid was. “Een tijdlang heb ik met hem samengewerkt. Tijdens de overval op de gevangenis op de Wetering schans werd hij gearresteerd. Naderhand viel hij voor het vuurpeleton. Misschien was hij nu nog in leven geweest, als hij ons de avond tevoren had gewaarschuwd. Ik heb nog naar hem gezocht, maar ik kon hem niet vinden”. “Oom Sjoerd”, een van de commandanten van de KP, vroeg op een zeker

moment aan Japin of hij een onderzoeksgroep wilde vormen om (land)verraders op te sporen. Tegenover het hoofdkwartier van de Sicherheitsdienst dat ook in het gebouw aan het Adama van Scheltemaplantsoen was gevestigd kregen Japin en zijn mannen de beschikking over een kamertje van waaruit zij een goed zicht hadden op de toegangsdeur van de SD-vesting. “Wij hielden de entree goed in de gaten en wij konden precies nagaan wie er naar binnen ging om een Judasrol te vervullen”.

De herinnering aan deze episode wordt Arend Japin een beetje te machtig. Hij zegt: “Ik praat hierover liever niet verder”.

Tol betalen

Het verzet waaraan ook Japin met hart en ziel meedeed betaalde ook zijn tol. Zo werden eens, na een vechtpartij bij het SD-hoofdkwartier en nadat de kidnapping door de KP van een hoge SD-officier was mislukt, [bedoeld wordt de poging om top-SD'er Herbert Oehlschägel, volgens Lages één van zijn beste medewerkers, die heel veel namen wist van verzetsmensen, op 23 oktober 1944 te ontvoeren. Oehlschägel werd hierbij door het verzet doodgeschoten. Als represaille fusilleerden de Duitsers 29 verzetsmensen op 24 oktober 1944] als represaillemaatregel negenentwintig gevangenen doodgeschoten. En het plan van de KP, waarvan Japin lid was, om Willy Lages te ontvoeren was, doordat men werd verraden, tot mislukken gedoemd.

Met zijn vrouwen drie kinderen woonde Arend Japin toen aan de Hoofdweg in Amsterdam. Japins “zesde zintuig” waarschuwde hem, dat de jacht ook op hem zou worden geopend. ‘s Avonds, tegen een uur of acht, zei hij tegen zijn vrouw: “Ik weet het niet, maar ik heb het gevoel dat ze me straks komen halen.” Hij vluchtte en dook onder bij een Joodse arts op de Bloemgracht. Nauwelijks was Japin weg, of de overvalwagens legden een cordon rond het huis dat bovendien in het licht van schijnwerpers werd gezet. Gehelmde en met stenguns bewapende mannen drongen de woning binnen, constateerden dat de vogel was gevlogen, werden razend en, vertelt Arend Japin, stampten zijn vrouw met hun wapens in elkaar. Ook mevrouw Japin en haar kinderen doken onder. Pas op 5 mei 1945, op de dag dat de bevrijding van Nederland een feit was, kwam Arend Japin weer uit zijn schuilplaats tevoorschijn.

En daarmee is wat hem betreft het verhaal uit. Maar niet voor “Hondje” I Die vraagt zeer dringend: “Heeft ie verteld, dat ie uit de synagoge mijn broer, diens vrouwen vier kinderen bevrijdde? Heeft ‘ie verteld over zijn aandeel in het redden van achtendertig mensen uit een dodentransport op de Polderweg? En vertelde ie over het leeghalen van winkels en het brengen van levensmiddelen naar het doorgangskamp voor Joden in het Drentse Westerbork? En: dat de prijs voor twee Joden twee flessen cognac was? En dat ie mensen uit de Hollandse “schouwburg” hielp ontsnappen? En dat het aantal mensen dat hij van een wisse dood redde in de honderden loopt?”

BIJLAGE 3: VERKLARINGEN BETREFFENDE SAM HOND

De volgende brieven zijn antwoorden op verzoeken van de Stichting '40-'45 aan betreffende personen om informatie over Sam de Hond.

Brief van Jakobs:

Mijn man-Benjamin Jakobs- onze oudste dochter Lida en ik (Betje Jakobs Gudema) werden 1 maart 1943 opgesloten in de toenmalige Hollandse Schouwburg tesamen met mijn (onze) schoonzuster Gholina Jacobson-Jakons.

Onze schoonzuster werd twee dagen later door Lages persoonlijk aangewezen voor deportatie en is niet terug gekeerd. Mijn man-onze dochter en ik werden doorde heer Salomon de Hond en een meneer Swaab persoonlijk uit die Schouwburg gehaald en naar de familie Levy in de buurt van de Schouwburg gebracht. We hadden deze meneer De Hond, noch meneer Swaab nooit eerder ontmoet en van enige dankbaarheid, noch iets andere wilden deze heren niks weten.'

Brief van H. Schuitevoerder, 1 september 1971:

'Zijn [=Sam de Hond] illegale activiteiten tijdens de bezettingsjaren zijn volgens mij van dien aard geweest, dat hij getracht heeft zoveel mogelijk mensen, die op transport naar concentratiekampen moesten, daarvan te redden. Ook heeft mijn gezin het overleven van de oorlog, veel aan hem te danken.'

Brief van opperrabbin A. Schuster, 27 augustus 1971:

'In het jaar 1941 ben ik benoemd tot Rabbin van de Joodse Gemeente te Amsterdam, in welke functie ik bemoeienis had met diegenen, die naar de Hollandse Schouwburg werden gebracht om hen zo veel mogelijk geestelijke bijstand te verlenen. De Joodse Raad verzorgde mij destijds de zogenaamde witte band, waardoor ik vrij in- en uit- kon lopen. Ik ben nog de enige overlevende van de Rabbijnen die destijds deze taak vervulden.

Als zodanig heb ik de heer Salomon de Hond leren kennen als iemand die met grote moed en vindingrijkheid zo veel mensen als in zijn vermogen lag, wist te redden zonder onderscheid des persoons. Het viel mij op, dat hij onder hen die bij de Joodse Raad werkzaam waren, één van de zeer weinigen was, die dit op deze wijze deed. Sindsdien heb ik diepe bewondering voor zijn optreden gehad en heb dit ook in het openbaar in de Synagoge tot uiting gebracht toen zijn zoon kerkelijk meerderjarig werd.'

Brief van A. de Lange, 21 augustus 1971:

'In antwoord op u schrijven om informatie over de heer Salomon de Hond deel ik u mede dat als deze er niet geweest was ik en mijn twee kinderen er niet meer waren. Mijn twee kinderen (toen 11 en 7 jaar) en ik waren in de Plantage Middenlaan waar ik toen woonde opgepakt en tegenover ons huis naar de schouwburg gebracht.

Wij waren daar de hele dag en ik huilde erg. De heer de Hond (die ik niet kende) kwam naar mij toe en vroeg wat er was.

Ik vertelde hem dat ik met de kinderen aan het wandelen was twee huizen naast mijn huis en dat er een mof kwam en ons naar de schouwburg bracht. Maar je maar niet nerveus, het komt wel goed waren de heer de Hond zijn woorden. Tegen de avond kwam de heer de Hond naar ons toe en voordat ik het besepte stonden wij op straat en konden we naar huis. Na die tijd bracht de heer de Hond 's avonds vele mensen bij mij thuis die hij uit de schouwburg haalde maar die dan in de spertijd niet naar huis konden en zo de hele nacht tot 's morgens zes uur bij ons bleven dan kwam de heer de Hond en gaf hun de sleutels van hun huis en de mensen konden weg want ze waren gered.

De heer de Hond deed dit werk geheel belangeloos en heeft zo heel veel mensen gered en wilde niet eens van een bedankje horen. Nogmaals was hij er niet geweest dan was ik en mijn kinderen er ook niet meer geweest.'

Brief van J.T. van den Hoorn-Johansen, oud directrice Amstelhof van 30 augustus 1972

'[...] bericht ik de heer Salomon de Hond van zeer nabij heb leren kennen als een man die niet terugschrikt om met gevaar voor eigen leven andere mensen te redden van een zekere dood. Van 1931 tot en met 1954 ben ik directrice geweest van Amstelhof Amstel 51 Amsterdam, mijn man was die tijd directeur.

In de beztingsjaren is genoemde heer de Hond bij mij enige tijd ondergedoken geweest, 's avonds trok hij er op uit om geloofsgenoten, waarvan hij wist op het punt stonden weggevoerd te worden te halen en op een veilige plaats te brengen; zo heeft hij ook op Amstelhof verschijdene joodse meisjes ondergebracht die bij mij met het overige personeel werk in het huis verrichtten.

Hoe Sam de Hond steeds weer aan stamkaarten en persoonsbewijzen kon komen is mij niet bekend; mijn man was volkomen op de hoogte van de illegale activiteiten van de heer de Hond. Jammer genoeg is mijn man 18 jaar geleden overleden.'

Brief van G. Dreese-Goslau en W. Dreese, 20 augustus 1971:

'[...] verklaren wij gaarne, dat wij de Heer de Hond voor zijn hulp aan ons tijdens de Duitse bezetting heel grote dank verschuldigd zijn, aangezien hij tezamen met de Heer J. Swaab, met gevaar voor eigen leven ons beiden en ook anderen naar ons bekend is, toen wij door het optreden van de Duitsers in de Hollandse Schouwburg waren beland-, van daaruit heeft gehaald en ons dus letterlijk heeft gespaard voor ellende en een bijna zekere ondergang. [...].'

Brief van Meijer de Vries aan de Stichting' 40-' 45 van 17 oktober 1945 [!]:

'[...] De heer de Hond leerde ik in Amsterdam kennen bij den Joodsehen Raad. Ik werkte daar mede als adviseur in algemeenen dienst, leidde de personeelszaken, vertrouwenszaken, economische zaken enz.

De heer de Hond gaf zich, naast zijn arbeid voor de voedselvoorziening voor de Joden welke de Joodsche Raad moest behartigen, omdat de Joden van de gewone distributie op dit gebied waren uitgesloten, in het bijzonder aan de behartiging van de belangen van de Joden die naar de zg Joodsche Schouwburg (voorheen Hollandse Schouwburg) waren gebracht. Met gevaar voor eigen leven, dat de Hond niet telde, gelukte het hem, met medewerking van derden, talrijke Joden die door de politie (zoowel nederlandsche als duitsche) in de schouwburg waren gebracht, uit die inrichting te krijgen. De wijze waarop de Hond dit werk moest verrichten was buitengewoon moeilijk.

Onverdroten zette de Hond terwijl hij formeel zijn taak in de Schouwburg behartigde, nl. de verzorging van de daar opgesloten Joden, door om de mensen eruit te krijgen. De Duitsehers die aanvankelijk niet al te nauwlettend toezicht hielden en dachten dat de joodsche verzorgers wel zouden zorgen dat niemand ontsnapte, werden na verloop van tijd anders en hebben heel wat van de verzorgers ingepikt. Het gelukte de Hond aan deze greep te ontsnappen.

Toen echter einde September 1943 alle Joden voor zooverre niet gemengd-gehuwd (ik ben zelf gemengd-gehuwd) werden opgehaald, wist de Hond met een aantal familieleden onder te duiken. Zeker weer ik het niet, maar ik meen te weten dat hij aanvankelijk daarbij werd geholpen door personeel van de gemeebtelijke bad- en zweminrichtingen in Amsterdam (bureau Jodenbuurt). De Hond liet mij nog weten, hem geld uit een brandkast, die op het hoofdbureau van den 1. Raad stond en welke brandkast gelden bevatte van de afdeling Voedselvoorziening, te zenden.

Dit geld-- de sleutel was niet in mijn bezit doch bij een mij niet bekend Joodsche groentenhandelaar----- waarvan ik zeker wist dat de Hond het onder de gegeven omstandigheden mocht gebruiken, liet ik halen door een zwager van de Hond een zekeren Juda v.d. Berg. Los van het feit dat ik niet wist waar de sleutel was (zulks was naar zijn zeggen aan V.d. Berg wel bekend) zou het mij toch niet mogelijk zijn de gevraagde hulp zelf te verleen, omdat de Duitsehers mij onder bedreiging verboden hadden nog een voet in de bureaux van de 1. Raad te zetten. Van den Berg had wel toestemming om daar te komen. Hij moet naar ik van terzijde hoorde het geld gehaald hebben doch niet aan de Hond hebben afgedragen. Later is v.d. Berg door de Duitsehers gearresteerd wegens verduistering.

Hoe de Hond tijdens het onderduiken heeft geleefd en wie(n) hem hielp, is mij niet bekend. Wel hoorde ik dat hij eenig malen van adres moest veranderen. Ik heb verder niets meer van hem gehoord, ook niet na de bevrijding. Uit uw brief leid ik af dat hij gelukkig nog in leven is.

Ik kan van de Hond verklaren, dat hij veel voor anderen heeft gedacht en dat hij dag en nacht klaarstond tot helpen. [...]

Brief van H.A. van Duinhoven, directeur dienst Marktwezen, 23 september 1971:

‘[...] bericht ik u, [...], dat de heer S. de Hond in die tijd [de oorlogsjaren] voor de “Joodsche Raad” optrad als de rechterhand van de Heer Dr. A. v.d. Laan, secretaris van deze Raad. Hij knapte vvoor DL V.d. Laan alle zaken op welke deze in zijn functie officieel t/o de Duitsers niet kon verrichten.

Ik had een direct contact met Dr. V.d. Laan, omdat deze vóór de jaren 1940 als directeur van deze dienst was aangesteld. Dit contact heeft voortgeduurd tot zijn afvoeren (met familie) naar Westerbork en verder.

Een concreet geval is mij nog zeer goed bekend: de Joodse burgers werden vooralsnog niet afgevoerd en ook vrijgelaten uit de “Schouwburg”, als zij konden aantonen, dat zij een functie hadden in de levensmiddelenvoorziening van de Joodse burgerij. Ik heb via DL vd. Laan De Hond honderden blanco, alleen van handtekening voorziene, zgn. legitimatiekaarten voor marktkooplieden in handen gespeeld, waarmede De Hond, na invulling van naam en functie in de levensmiddelen, vele Joodse burgers, zelfs nog uit de Schouwburg heeft vrij gekregen. (Zij het dan ook, jammer genoeg, slechts voorlopig.)

Een sprekend bewijs kan ik hiervoor nog aanvoeren: bij mijn 25-jarig ambtsjubileum in 1953 kwam ook De Hond mij toespreken; hij werd vergezeld door een mij volkomen onbekende man, I. Cohen, die mij bedankte voor zijn vrijlating, omdat hij in het bezit was van bovenvermeld legitimatiebewijs “levensmiddelen” hij was textielhandelaar! Zowel de Hond als Cohen waren teruggekomen van “Auschwitz”.

Brief van G. Blok, grossier in vlees aan Maurice de Hond (1984):

‘Ik moet een helen lange aanloop nemen om te komen tot de man die mijn leven, van mijn vrouw en kinderen heeft gred, Sam de Hond.

Het is januari of februari 1942, Zondagochtend 8 uur, ik hoor de brievenbus klapperen en sta op. Ik ga naar de hal er ligt een brief maak hem open en lees, ik moet met vrouwen kinderen om 12 uur op het Adema van Scheltemaplein zijn om te werk gesteld te worden in Duitsland, rugzak en voedsel meenemen. Ik sta verbeisterd en laat mijn vrouw de brief lezen. In 1941 heb ik mij weten te onttrekken om in Nederland in een werkkamp te worden gesteld.

Ik ben gegaan naar een doeter en die heeft mij een maagzweer aan gemeten duidelijk zichtbaar op de foto. Ik woonde beletage en op de derde etage woonde mijn vrienden de familie S. Gobets met zoon en dochter die getrouwd was Manie Koopman ook mij vrienden. Ik riep kom naar beneden te komen en liet hem de brief lezen, dat is het begin antwoordde hij. Ik vroeg hem wat zou jij doen in mijn geval, hij antwoordde dat weet ik maar zeg het niet aan jou, als het mis gaat ben ik de schuldige.

Ik maakte een kast open en daar lag een soeplepel van 1 kilo gaf hem die in zijn hand, en vroeg hem mij een hersenschudding te willen slaan. Hij vroeg mij of ik gek was. Ik legde mijn hoofd op tafel en zij ga je gang. Hij gaf mij een klap met de lepel ik voelde op mijn hoofd en commandeerde over doen het is niet hard genoeg. De lepel ging omhoog, hij gaf mij een klap gooide de lepel neer en vloog mijn woning uit. Zo vlug kan ik het niet vertellen maar ik had een bult zo groot als een ei op mijn hoofd. Wat nu zei mijn vrouw, ik zei bel de doeter en zeg ik ben in bad uitgegleden en heb overgegeven. 10 minuten later stond bij mij aan het bed, voelde op mijn hoofd en zei, had maar een been laten breken dan kon jij zes weken uitstel krijgen nu maar twee weken.

De doeter gaf mijn vrouw een attest voor de moffen en zij ging naar het Adema van Scheltemaplein. Het was er zo druk zij kwam om zes uur thuis, 14 dagen uitstel. Nu komt het belangrijkste. Een tante van mijn vrouw was met haar huisvrienden de familie vld Hoek met Sam de Hond. Dus mijn vrouw ging naar haar tante en vertelde wat er aan de hand was. Zo vlug als zij kon ging zij naar Sam en vroeg hem of hij wat kon doen. Sam kon natuurlijk niet ja zeggen, alleen ik zal het proberen.

Een paar dagen later kreeg ik de boodschap ik moet mij melden in de Jan van Eykstraat 15 bij de personeelschef de heet Heilbut. Het was het werk van Sam de Hond, voor mij was hij de baas. Hij heeft mijn leven gered en van mijn vrouwen kinderen. Ik heb bij de joodse raad veel meegemaakt, ik heb de hele zit uitgezeten en pas gaan onderduiken in december 1943. [....].’

Brief van L. Gans aan Maurice de Hond 9 januari 1984:

[...] Het was in de oorlog. Sam was bevriend met een oom en een tante van mij, familie van der Hoek. Toen er problemen kwamen om gespert te worden hoorde mijn ouders dat Sam bij de joodse raad was, en veel kon doen.

Wij naar je vader, hij had mij nog nooit gezien. Mijn ouders waren gespert en ik niet omdat ik 15 jaar was. Wij kwamen toch terecht in de schouwburg en je vader stond mij geluk in de hal hij schreeuwde bukken en vlug de trap op, dat was mijn tweede ontmoeting met je vader, want er stond een transport klaar voor vugt. Sam kwam een uurtje later bij ons en vertelde dat er voor mijn ouders geen problemen waren om er uit te komen, omdat die gespert waren, maar voor mij wel, hij zou zijn uiterste best doen om mij er uit te halen, dat moest natuurlijk een gunstig ogenblik zijn.

De volgende morgen kwam Sam naar ons toe en zei tegen mij gewoon achter mij aanlopen als ze wat vragen ga je naar de overkant want daar was de kindercrèche, zo zie je dat Sam mij geweldig heb geholpen en mijn leven heeft gered. [...]

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

NETHERLANDS STATE INSTITUTE FOR WAR DOCUMENTATION
INSTITUT NATIONAL NÉERLANDAIS POUR LA DOCUMENTATION DE GUERRE
NIEDERLÄNDISCHES STAATLICHES INSTITUT FÜR KRIEGSDOKUMENTATION

Amsterdam, 24 oktober 1994

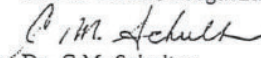
De Heer S. de Hond
Amsterdam

Zeer geachte heer De Hond,

Graag wil ik U nogmaals hartelijk danken voor de medewerking die U heeft willen verlenen aan het Zündler-onderzoek. Ook dank ik U voor de kopie van Uw oorlogsherinneringen, die het RIOD daarna, op 9 september jl., van U heeft mogen ontvangen (zie bijlage).

Aangezien het RIOD zich totdat Yad Vashem een uitspraak inzake de heer Zündler heeft gedaan van stappen wil onthouden, geloof ik niet dat het wenselijk is dat het instituut op dit moment treedt in een beoordeling van deze door U ook aan Yad Vashem gezonden oorlogsherinneringen (of van een bewerking daarvan). Ik hoop dat U voor deze wijze van zien begrip kunt opbrengen.

Met de meeste hoogachting,

Dr. C.M. Schulten,
Directeur.

c.c. Houwink ten Cate

Bijlage: brief d.d. 9 september jl.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

De heer S. De Hond
Churchillaan 55
1078 PG Amsterdam

Ref.: 49400300.CMS

Amsterdam, 18 augustus 1994

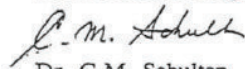
Zeer geachte heer De Hond,

Aangezien enkele dagen geleden het op verzoek van Yad Vashem opgestelde rapport over SS-Unterscharführer Alfons Zündler en de bewaking van de Hollandsche Schouwburg kon worden verzonden, wend ik mij mede namens de heer Houwink ten Cate graag tot U.

De heer Houwink ten Cate heeft mij herhaaldelijk tot uitdrukking gebracht hoeveel dank het RIOD (en Yad Vashem) U verschuldigd zijn voor Uw hulp en Uw medewerking aan dit onderzoek. Ook naar mijn mening zou het niet mogelijk zijn geweest dit rapport in de door de auteur en het RIOD gewenste vorm te vervaardigen zonder Uw hulp en Uw medewerking. Daarvoor zijn wij U blijvend dankbaar.

Tenslotte is het mij een behoefte U nogmaals te danken voor Uw hulp bij deze toch wat delicate aangelegenheid. Indien het RIOD U in de toekomst op de een of andere manier behulpzaam kan zijn, zullen wij ook voor U alles doen wat binnen onze mogelijkheden ligt.

Met de meeste hoogachting,

Dr. C.M. Schulten
Directeur

'De aardigste SS man die je je kunt voorstellen'

Oscar Schindler was niet de enige goede Duitser. Dit is het verhaal van een soldaat van de Waffen-SS genaamd Alfons Zündler, die vele joodse levens redde in Amsterdam en daarvoor in een concentratiekamp terecht kwam. Overlevenden van de Holocaust willen hem daar nu voor eren, maar deze stap heeft een heftige controverse veroorzaakt.

Verslag door John David Morley.

Portret door Paul Massey

"Misschien hebben ze Schindler verward met Zündler. ..."

Toen de nieuwe Waffen-SS bewaker Alfons Zündler zich voor dienst meldde op de binnenplaats tegenover het hoofdkwartier van de SS in Amsterdam in april 1942 en de honderden joden zag die daar op transport wachtte, was het eerst wat hij tegen de man zei die naast hem stond: "Scheisse!".

Een voormalig strijder in het Nederlandse verzet, Sam De Hond, nu 80, herinnert zich het voorval nog goed. "Dat was het eerste wat hij zei-waarschijnlijk het eerste wat hij ooit tegen een jood had gezegd. Hij zag hoe alle joden werden geteld voor transport, en het was duidelijk wat hij moet hebben gedacht. Ik zei tegen mezelf, met deze man is wat te beginnen."

De Hond was groentehandelaar die een vrachtwagen bezat en transporten verzorgde in opdracht van de Joodse Raad. Eén van de vele joden die wrang genoeg door de Duitsers werden gebruikt om de massa-deportaties van hun mede-joden te versnellen. De Hond was ook één van de eerste die betrokken raakte in verzetsactiviteiten, waarvoor hij later een ere-pensioen kreeg van de Nederlandse staat.

Het was op de avond van de derde dag na Zündler's aankomst dat de groentehandelaar zijn vermoedens over de nieuwkomer testte. De Hond gebruikte een bakfiets om spullen te vervoeren- in dit geval joden die te ziek waren om te lopen. In de bak had hij een vrouwen haar twee kinderen. Onder de ogen van Zündler reed hij de binnenplaats af. "Hij zag me er uit gaan met hen en draaide zich op dat moment om", herinnert De Hond zich vandaag en voegt er aan toe: "en de vrouw overleefde de oorlog met haar twee kinderen."

In de lente van 1942 werden de Nederlandse joden geregistreerd op een verzamelpunt in Amsterdam, het Adema van Scheltemaplein. Dan werden ze per trein naar het doorgangskamp Westerbork gebracht en van daar uit naar concentratiekampen in Oost- Europa, Auschwitz en Sobibor, waar ze bijna allen werden vermoord. De taak van De Hond was om hun bagage naar het station te brengen.

In juli van dat jaar, in een poging om de operatie te stroomlijnen, verplaatste de bezettingsmacht het registratiecentrum naar de Hollandsche Schouwburg, een theater in de joodse wijk. Joden werden van huis gehaald en naar de Schouwburg gebracht, waar ze werden geregistreerd en een nacht of twee doorbrachten voordat ze met het volgende transport meegestuurd werden. Net zo veel mensen als er officieel binnenkwamen moesten er ook weer uit. Eenmaal geregistreerd was er weinig hoop op ontsnapping.

Na het binnengaan van het gebouw door een draaideur, het eerste wat de joden zagen die in de rij wachtte op registratie door medewerkers van de Joodse Raad, was de kassa van het theater, in dat hokje zat een man die de zaak in de gaten hield. Deze man was Alfons Zündler. Officieel was zijn taak er voor te zorgen dat het aantal mensen dat binnenkwam overeen kwam met het aantal dat op het volgende transport moest. Officieus, zoals een halve eeuw later onthuld werd, door zo nu en dan een oogje dicht te knijpen hielp Zündler de joden te ontsnappen voordat ze werden geregistreerd.

Volgens De Hond, die gedurende deze tijd in de Schouwburg werkte, verschaftte de Waffen-SS bewaker niet alleen passief, maar ook actieve hulp. Op een keer probeerde het verzet het bevolkingsregister van Amsterdam op te blazen en de Duitsers grendelden direct de omgeving af. Een jood die voor de Joodse Raad in de Schouwburg werkte ontsnapte door weg te lopen in het Waffen-SS uniform dat Zündler hem geleend had. 's Nachts liet Zündler mensen door de achterkant uit het theater en stond toe dat moeders de straat overstaken naar de crèche 'waar hun kinderen verbleven. De moeders kwamen niet terug.

Een 17-jarige Duits joods meisje, Cilly Levitus, die in de crèche werkte, kwam naar De Hond toe om hem te vragen om haar zusje Jutta uit het transport te krijgen. Jutta was al op het station, in de trein die haar naar Westerbork zou brengen. De Hond reed naar het station en slaagde erin Jutta op de bodem van zijn truck eruit te smokkelen.

Jutta werd een tweede keer opgepakt en, ongelofelijk, werd opnieuw gered, dit keer door Zündler. "Ze was in de Schouwburg, zo goed als verloren," zegt Cilly, nu 69. "De Joodse Raad zei tegen mij dat ik Zündler om hulp moest vragen. Hij kwam vrij vaak in de crèche, zoals het werd genoemd, die direct tegenover de Schouwburg was aan de overkant van de straat. Ik zei tegen hem dat ik niet gescheiden wilde worden van mijn zuster. Hij had tegen mij kunnen zeggen, goed, dan ga jij ook maar naar de Schouwburg. Maar hij zei alleen: "We krijgen haar er uit." En dat deed hij. Ik hoorde later dat hij verscheidene malen informeerde om er zeker van te zijn dat Jutta was vrijgelaten".

Ondergedoken bij Nederlandse boeren in dorpen buiten Amsterdam overleefden zowel Cilly als Jutta de oorlog. Ze emigreerden naar Israël. Na de oorlog probeerde Cilly tevergeefs achter de naam te komen van de bewaker aan wie zij hun leven te danken hadden. Het was pas een halve eeuw later dat ze zich in staat achtte in haar dagboek te kijken dat ze tijdens de oorlog had bijgehouden en stuitte op een passage die ze allang geleden was vergeten: "Ik ben de aardigste SS-man tegengekomen die je je kunt voorstellen ... "

Terug in Amsterdam waren meer geredden die hem graag hun dank wilden betuigen, maar de geruchten gingen rond in de joodse gemeenschap, dat Alfons Zündler was gearresteerd omdat hij joden hielp en ter dood veroordeeld was door een SS- rechtbank.

Dit lijkt te worden ondersteund door een verklaring die in 1947 door een vrouw genaamd Louise Rothschild tijdens een proces betreffende activiteiten van Joodse Raadleden. Ze verklaarde dat Zündler de joden die in de Schouwburg werden vastgehouden de kans had gegeven te ontsnappen, dat hij was betrappt en naar een concentratiekamp was gezonden waar hij overleden was.

De verklaring van getuigen zoals Rotschild vonden hun weg in de standaardwerken van Nederlandse historici op het gebied van de Tweede Wereldoorlog. "Een zekere SS-er Zündler was ook betrokken bij illegale acties. Hij werd betrapt en kwam om in een concentratiekamp." zegt Presser in zijn geschiedenis van de Nederlandse joden van 1940 tot 1945, er op wijzend dat, als gevolg van deze activiteiten, zeker zo'n duizend kinderen gered waren. De geschiedenis had het officiële vonnis uitgesproken en vanaf dat moment werd aangenomen dat Alfons Zündler dood was.

Eind jaren tachtig kwam de Nederlandse journaliste Elma Verhey Zündler op het spoor terwijl ze bezig was met onderzoek voor een boek over kinderen (waarvan Anne Frank de bekendste is) die ondergedoken zaten tijdens de bezetting. Haar onderzoek leidde haar al snel naar de Hollandsche Schouwburg en de crèche, waaruit veel kinderen verdwenen. "Ik vroeg mij af hoe het mogelijk was dat zoveel kinderen -tussen de 600 en de 1000- en misschien wel 2000 volwassenen waren gered uit dit gebouw. Het was moeilijk om mensen te vinden die bereid waren daarover te praten. Het gerucht ging in de joodse gemeenschap dat Zündler dood was, maar zelfs de mensen die hem kende ontkennde iets van hem te weten toen ik met mijn onderzoek begon.

Maar toen had Verhey geluk. Mark Schellekens, een historicus die een monografie had geschreven over Walter Suskind, een medewerker van de Joodse Raad die het brein was achter de ontsnappingen uit de Schouwburg met medeweten van Zündler, wees haar op memoires die vlak na de oorlog waren uitgegeven door een andere Duitser, Joep Hennebohl, een politiemann die in het geheim voor het verzet werkte tijdens de bezetting.

Hennebohl vertelde hoe hij de cel had gedeeld met Zündler in een gevangenis in Scheveningen in 1943. Zündler was inderdaad ontdekt nadat hij een jaar lang joden had geholpen. Berecht door een SS rechtbank in Den Haag, werd hij ter dood veroordeeld, wat later werd omgezet in tien jaar in dachau. Zündler koos in plaats daarvan voor actieve frontinzet aan het Oostfront, werd krijgsgevangen gemaakt door de Amerikanen en in 1946 vrijgelaten. Hennebohl had gezegd dat Zündler en zijn vrouwen dochter in München.

Verhey kon haar ogen niet geloven. Het telefoonboek van München bevatte maar één Zündler, en op een dag in november 1992 belde ze dit nummer. Er nam een man op. Zij vroeg of hij de Alfons Zündler was die bewaker was geweest in de Hollandsche Schouwburg. Hij zei dat hij dat was. Het moment terughalend zegt Verhey dat ze zo verbaasd was dat ze niet wist wat ze moest zeggen. Zündler zei toen wat: "Het eerste wat hij zei: 'Hoe is het met Walter Suskind?' Ik vertelde hem dat Suskind in Auschwitz was omgekomen. Toen vroeg hij: 'En Sam de Hond?' Maar ik heb nooit iemand horen vragen naar Sam de Hond ...'

Een aantal dagen later reisde ze naar München. Zündler in levende lijve ontmoetend, wist ze dat dit de man moest zijn wiens verhaal het antwoord gaf op haar vraag hoe het mogelijk was geweest zoveel joodse mensen uit het theater te redden. 'Ik wist gewoon dat deze man in orde was'.

Een paar maanden later, in maart 1993, publiceerde ze Zündlers uitzonderlijke verhaal in een Nederlandse krant, het werd opgepikt door de televisie. Mensen die tot dan toe niet wilde praten kwamen naar buiten met hun verhaal. De Hond, die Cilly Levitus (Peiser) zag die het verhaal vertelde van de redding van haar zuster Jutta, realiseerde dat dit dezelfde meisje moest zijn dat hij in 1942 eruit gesmokkeld had.

Een uitzondering makend op de regel dat hij nooit voet op Duitse bodem zou zetten, vloog De Hond naar München om een bezoek te brengen aan de man van wie hij, zelfs tijdens de oorlog, zei: "Aan deze man zou ik de beste stoel in mijn huis geven." Afgelopen zomer vloog hij naar Israël, waar een emotioneel weerzien plaatsvond met een vrouw wiens leven hij vijftig jaar geleden gered had, toen ze een meisje van vijftien was. Het Zünder-verhaal verspreidde zich. Verklaringen, zelfs uit Australië bereikten Verhey en werden doorgestuurd naar Yad Vashem in Jeruzalem, de organisatie die de 'rechtvaardigen' eert voor het redden van joden. Zo'n twintig mensen getuigden dat ze geholpen waren door Zünder dragen bewijs over om hem van de Yad Vashem onderscheiding te verzekeren.

Jo Michmann, een lid van het comité dat de onderscheidingen toekent, bevestigde dat er harde schriftelijke bewijzen dat Zünder minimaal "tientallen joden" heeft gered. In het najaar van het afgelopen jaar maakt Yad Vashem bekend dat Zünder de onderscheiding krijgt. In oktober echter deed een ad-hoc comité genaamd "Geen Yad Vashem onderscheiding voor SS man Zünder" een oproep aan de regering van Israël om de onderscheiding in te trekken. Een aantal prominente joodse inwoners van Holland verklaarden dat ze 'diep geschokt' waren door de beslissing van Yad Vashem. wijzend op "negatieve verhalen" van joodse ooggetuigen over Zündlers gedrag. Zij besloten hun oproep met de woorden: "In herinnering aan onze gedeporteerde en vermoorde families die, door de Schouwborg zijn gegaan naar hun dood, roepen wij Yad Vashem op deze smet te verwijderen voor het te laat is van de reputatie van Yad Vashem als waardig herinneringscentrum van de Holocaust.

Yad Vashem gaf aan deze druk toe en de toekenning van de medaille werd uitgesteld. Zes maanden later wacht Zünder, chronisch ziek en met een snel verslechterende gezondheid, nog steeds op de uiteindelijke beslissing. De aard van de "negatieve berichten" over Zündlers gedrag wordt duidelijk aan de hand van de verklaring overhandigd aan de commissie voor de toekenning van de rechtvaardigen door een zekere Raphael Polak, die voor de Joodse Raad in de Schouwborg werkte in het jaar dat Zünder er was. Polak zegt dat Zünder de gewoonte had joodse meisjes mee naar boven te nemen. "Ik ken, bijvoorbeeld, een meisje, Naborra of Naborro, die naar bed ging met Zünder (maar werd niet vrijgelaten) met sex en alcohol kon je krijgen wat je wilde van Zünder."

Tot nu toe is Polak er niet in geslaagd getuigen te produceren die deze beschuldigingen ondersteunen. Bij elkaar, zijn er zo'n toen verklaringen tegen Zünder bij Yad Vashem binnen gekomen. Michmann vermijdt zorgvuldig de woorden "getuigenis" en "bewijs", suggererend dat de beschuldigingen niet meer dan laster zijn. Bijna alle waren al bekend op het moment dat Yad Vashem de beslissing nam de onderscheiding aan Zünder toe te kennen.

Het lijkt erop dat de commissie meer onder de indruk was van de verklaringen die door grote aantallen mensen in zijn voordeel waren afgelegd. De Hond is zeer duidelijk. "Voor zover ik weet heeft Zünder nooit iets ontvangen voor wat hij deed." Zijn verklaring telt zwaar, omdat De Hond zelf niet profiteerde van Zündlers inspanningen: hij en zijn eerste vrouw werden naar Auschwitz gestuurd, waar zijn vrouw omkwam.

De oppositie tegen Zünder trachtte toen de getuigen die vóór hem getuigden in diskrediet te brengen: vrouwelijke getuigen zagen zichzelf omschreven als "Zündlers hoeren". Er waren pogingen op Verhey integriteit aan te tasten.

Helaas, de onderscheiding van Yad Vashem die bedoeld was voor de promotie van rechtvaardigheid en verzoening leidde alleen tot onenigheid binnen de joodse Hollandse gemeenschap. Normaal gesproken onderscheidt Yad Vashem diegenen die één joods leven redde. Niemand betwist dat Zündler dat op zijn minst heeft gedaan. Voor Nederlandse joden in het anti-Zündler comité wordt de vraag tot een principekwestie gemaakt. Is het juist om iemand te onderscheiden die onderdeel uitmaakte van een organisatie wiens enige doel het vernietigen van joden was?

De journalist G.P. Mok laat bezoekers een foto zien die hij op zijn buro heeft staan. Alle mensen op de foto zijn familie van hem. Allen zijn omgekomen in een concentratiekamp. Gevraagd of hij er anders over had gedacht als zij met Zündlers hulp hadden overleefd. Mok dacht van niet: hij zou altijd aan de vele anderen denken die, door een SS'er als Zündler geholpen waren bij de tocht die hen naar hun dood leidde.

Alfons Zündler was nooit lid van de SS of de Waffen SS. Technisch gesproken hoefde hij niet te voldoen aan de eisen die de SS stelde, omdat hij niet eens lid was van de nazi-partij. Hij was geboren in Danzig in 1918, dat tussen de oorlogen de status had van een vrijstad: Danzig opnieuw opnemen in het Duitse Rijk was één van Hitler's belangrijkste territoriale ambities.

De metselaarsgezel -die gedwongen was zijn naam te veranderen van Cislowski in Zündler omdat dat meer Duits klonk - werd opgenomen in de Waffen-SS na de Duitse invasie van Polen. Zwaar gewond in gevecht in 1941- het schampschot dat zijn linkerlong openscheurde is nooit helemaal verwijderd- Zündler was ongeschikt voor gevecht.

In april 1942 werd hij aangesteld op een baantje dat als licht beschouwd kon worden: bewakingsdienst in Amsterdam, eerst op het Adama van Scheltemaplein, waar de Hond zich herinnert dat Zündler "Scheisse!" zei, en daarna in de Schouwburg, waar hij mensen hielp mensen te ontsnappen omdat "hij het zo vervelend voor ze vond".

Thuis in een kleine flat in München, wekt Zündler de indruk recht door zee te zijn met duidelijke overtuigingen. De onderzoeken waar hij zich nu aan onderworpen vindt, betreffende gebeurtenissen die zo lang geleden plaatsvonden, lijken hem alleen maar in verwarring te brengen. Waarschijnlijk zal er nooit een andere motivatie dan dat hij het zo naar voor ze vond komen voor waarom hij zijn leven riskeerde. Is er meer dan medeleven nodig als verklaring? Hij was geroerd door hun lot, zag dat hij iets kon doen, en deed het. Het was, schijnbaar, het meest vanzelfsprekende in de wereld voor hem. "Ben ik geen mens? Heb ik geen hart?" Toen, zegt Zündler, wist hij niet wat er gebeurde met de joden die naar het oosten werden getransporteerd, maar hij geloofde niet dat ze naar werkkampen werden gestuurd.

Hij was geschokt toen hij zag hoe de joden behandeld werden, en wanneer hij de kans had- zijn collega's afwezig waren of dronken, of simpelweg de andere kant opkeken- liet hij gevangenen ontsnappen. "Ik moest meteen beslissen, meteen als de mogelijkheid zich aanbood".

Het is niet verwonderlijk dat, na vijftig jaar, enige inconsistenties in zijn verhaal sluipen. In een interview met een lokale krant, bijvoorbeeld, beschreef Zündler zijn werk in de Schouwburg als zijnde 'verantwoordelijk voor toezicht, er zeker van te zijn dat alles in orde was, niets anders'.

Dat hij andere taken had, zoals meedoen aan het leeghalen van huizen om ze naar de Schouwburg te brengen, komt naar voren uit het opmerkelijke verhaal verteld door Carla Kaplan (geboren Gobitz). Waarschijnlijk geeft geen verhaal een duidelijker beeld van de soort SS'er Zündler precies was omdat het hem in eerste instantie als actieve vervolger neerzet. Op een zomeravond in 1942 was Carla thuis in een dorp buiten Amsterdam met haar moeder, haar broer en haar zusters, toen de Duitsers en de Hollandse "zwarte politie" (nazi-collaborateurs) arriveerden. Ze was toen elf.

"Het moment waarop de auto stopte, we wisten

Ik nam de bloemen uit de vaas en knielde. Ik vroeg de Duitser, het was Zündler, die in de kamer stond, 'Alstublieft, alstublieft, neem ons niet mee!' Hij zei tegen haar moeder, haar broer en haar zusters, toen de Duitsers en de Hollandse "zwarte politie" (nazi-collaborateurs) arriveerden. Ze was toen elf.

"Het moment waarop de auto stopte, we wisten Ik nam de bloemen uit de vaas en knielde. Ik vroeg de Duitser, het was Zündler, die in de kamer stond, 'Alstublieft, alstublieft, neem ons niet mee!' Hij zei tegen mij: 'Vraag het hen!', wijzend naar de zwarte politie. Dus ik ging de trap op om mijn kleine broertje uit bed te halen en toen ik weer beneden kwam werd ik door Zündler eraan herinnerd zijn sokjes aan te doen. Mijn moeder vroeg waarom het kind sokjes nodig had, als we toch allemaal vermoord zouden worden, en Zündler verzekerde haar opnieuw dat alles goed zijn gaan."

Carla's vader was bij de burelen. Toen hij via de tuin terugkwam rende Zündler naar buiten, trok hem zijn jas met de gele ster erop uit, deed de jas binnenste buiten op de wasmachine, en joeg hem weg, schreeuwend dat christenen hier niets te zoeken hadden om daar rond te hangen. Tijdens de rit naar de Schouwburg had Zündler Carla's drie jaar oude broertje op zijn knie. Bij hun aankomst zorgde Zündler ervoor dat ze niet geregistreerd werden en smokkelde ze aan de achterkant van het gebouw eruit. De meesten van hen overleefden.

Meer dan vijftig jaar later, Carla, haar zusters Hennie en Chellie en haar broer Jaap waren onder de 22 die Zündler een gouden medaille gaven uit naam van allen wiens leven hij gered heeft, en afgelopen jaar, op zijn 75ste verjaardag, werden vijftig eiken voor hem geplant in Israël.

Dat deze 'rechtvaardige' gedwongen is geweest om een groot deel van zijn leven te besteden aan pogingen zijn naam te zuiveren is vanuit sommige opzichten het meest ongelofelijke deel van de Zündlerzaak. Absurd was dat de beschuldiging kwam van Willy Lages, een nazi die eerst ter dood was veroordeeld voor zijn leidende rol in de uitroeiing van de Nederlandse joden, die de anti-Zündler factie opgedoken heeft en waarin Lages zijn afkeuring over het gebeurde toonde. Na de oorlog, waarschijnlijk in een poging om zijn eigen rechtvaardigheidsgevoel te tonen, beschreef een aanklacht die hij had aangebracht bij een legerrechtbank tegen enige SS'ers, inclusief een zekere Zindier (met een "i"), die een joodse vrouw had verkracht.

Zündler was, natuurlijk, voor het gerecht gesleept op beschuldiging de Neurenberger rassenwetten te hebben overtreden, of Judenbegunstiging (het helpen van joden), zoals het werd genoemd, en ter dood veroordeeld. Maar wat wordt precies bedoeld met het bevoordelen van joden? De anti-Zündler factie citeert Lages, en de verklaringen van mensen als Raphael Polak die in de Schouwburg waren, en zeggen dat Zündler geslachtsgemeenschap had met joodse vrouwen, met of zonder hun toestemming. Zündler zegt: "Ik hielp joden ontsnappen. Ik liet ze gaan." Zijn versie is altijd geweest dat iemand die hij eruit geholpen had hem verraden heeft nadat 'ie was opgepakt.

Een brief aan Zündler gedateerd 12 september 1950, gestuurd vanaf het kantoor van de premier van Nederland, bewijst dat hij bij de Nederlanders had aangeklopt voor help in de zoektocht naar documenten. Veel archieven zijn vernietigd door de SS, en Zündlers verzoek leverde een negatief antwoord op. Is het voor te stellen echter, dat een man die veroordeeld is wegens verkrachting hulp zou vragen in zijn zoektocht naar documenten die zijn verhaal over zijn proces kracht kan bijzetten.

"Autoriteiten", op de één of andere manier, hebben hun spoor getrokken op Zündlers leven. Toen hij in 1946 in München terugkeerde trouwde hij met zijn huidige vrouw, Thea, was hij een dakloos figuur. "Ik moest naar de autoriteiten met bewijs van mijn verleden om compensatie te kunnen krijgen." zegt Zündler, maar hij verkreeg geen enkel bewijs. Tot op de dag van vandaag, wacht hij op compensatie voor wat de nazi's hem hebben aangedaan. "Hij was een vluchteling, en mensen in het Westen houden niet van vluchtelingen", zegt Thea, in een poging te verklaren waarom haar man nooit in de openbaarheid is gekomen met zijn verhaal. In het anti-Duitse klimaat van toen (en nu) is het ondenkbaar dat een voormalig Waffen-SS man naar Holland gaat op zoek naar de weinigen, zoals Suskind en De Hond, wiens namen hij herinnerde.

Zo'n vijftig jaar waren Thea en misschien een aantal vrienden de enige mensen in Duitsland die het verhaal kenden. Alle anderen, -Zündler werkte een jaar in de Schouwburg voordat hij werd opgepakt, en zegt dat zijn stelregel was een persoon per dag, dus zijn schatting is rond de 400 gereddenen- al deze mensen die hij eruit liet aan de achterkant van het theater, en die verdwenen in het kleine gangetje in de nacht, waren mensen zonder namen die geen sporen achterlieten in zijn leven.

De Hollandsche Schouwburg verviel na de oorlog en werd gesloopt. De façade van het voormalige theater is er nog. Wat nog rest achter deze façade is in een monument veranderd voor de 60.000 tot 80.000 joden die het gebouw in kwamen op hun weg naar de kampen.

Net om de hoek bij de Schouwburg woont mevrouw Nobele, die een tiener was toen haar familie hier naar toe verhuisde. Het huis kijkt uit op wat vroeger de binnenplaats was van de Schouwburg. Een foto in het museum in de Schouwburg, laat een meisje zien op de voorgrond staand met haar handen in de zakken van haar jas, werd genomen door mevrouw Nobelen vanuit een raam in haar huis in 1942. Het meisje op de foto was haar klasgenoot je Greetje Velleman, 17 jaar toen. Het kiekje is het laatste wat mevrouw Nobelen van haar joodse schoolvriendin heeft, die later werd gedood.

Heeft ze misschien Zündler een keer gezien tijdens een van zijn reddingsacties? Ze kan zich niet meer herinneren ooit mannen in uniform op de binnenplaats te hebben gezien. "Maar overdag dan klommen ze gewoonlijk over de schutting die je beneden ziet om eten te kopen bij de bakkerij aan de andere kant van de straat. En dan, weet je wat er dan gebeurde? Ze gingen terug en kwamen terug in de Schouwburg".

Het verhaal van mevrouw Nobelen over de gebeurtenissen in de Schouwburg in 1942 laten het toe een aantal conclusies te trekken. De joden die gevangen werden gehouden en terugkeerde, tragisch, uit vrije wil, omdat ze geloofden dat ze naar werkkampen werden gestuurd door de Duitsers. Te pogen te ontsnappen was aansturen op een erger lot. Er was ook niemand waar ze heen konden gaan. Kinderen, dat is waar, die werden bij duizenden verborgen, gingen door als kinderen van boeren. Maar volwassenen?

Waar in dat vlakke land konden ze schuilen, altijd het gevaar van verraad door leden van de niet-joodse gemeenschap die betaald werd voor hun verraad door de nazi's?

Mevrouw Nobelen maakte ook andere foto's die lachende joden laten zien. Joden die op de binnenplaats spelen, alsof ze niet de minste notie hadden van wat hen te wachten stond. En dit herinnerd er nog eens aan dat hoe, in de zomer van 1942- maar zes maanden na de conferentie in Berlijn waar de Endlösung voor het eerst was geopperd- het Derde Rijk, nog steeds op het toppunt van zijn macht, bijna ongenaakbaar leek.

Het is deze uitzonderlijke vroege datum dat Zündler begon met zijn reddingsoperaties dat zijn sterkste argument voor hem is. Er is geen sprake van, zoals tot op zekere hoogte bij Schindler, dat Zündler een opportunist was, tactisch reagerend op de wisselende oorlogskansen.

"Het is niet zoals het met Schindler ging", zegt een vriend van de familie. "Er was nooit een lijst. Er waren geen mensen die zichzelf Zündlers joden noemden."

"Misschien hebben ze Schindler verward met Zündler" zegt Zündler, naar adem happend, en voor de eerste keer is er een glimpje humor, bijna ondeugende toon in zijn stem, en voor een moment kan men zich de jonge man voorstellen die ooit in staat is geweest om indruk te maken op een joods meisje die hem daarna in haar dagboek beschreef als 'de aardigste SS man die je je kunt voorstellen."

Vanaf maart 1944 in Auschwitz

Het volgende deel gaat over de ervaringen van Sam de Hond in de concentratiekampen Auschwitz en Mauthausen.

Het is afkomstig uit het uitgebreide interview dat hij in 1996 heeft gegeven over zijn oorlogservaringen in de serie “Survivors of the Shoah”.

Dit is de link naar die documentaire: <https://mdhnd.nl/N6>

Vanaf oktober 1943 was ik met mijn vrouw, schoonzuster en zwager en nog enkele andere familieleden ondergedoken. Maar begin 1944 werden we verraden in de Saffierstraat en via Westerbork kwamen we begin maart in Auschwitz-Birkenau terecht.

Ik kende de naam en ik had erover gehoord. Maar de ware aard van wat daar gebeurde, dat wist ik niet. Want had ik het geweten, dan had ik dingen anders aangepakt.

Die realisatie kwam pas veel later toen we daar aankwamen. Wat er toen gebeurde bij de aankomst....

Een bekende van mij waarschuwde ons om niet op de transportwagens te stappen. Helaas hebben velen die waarschuwing niet gehoord of konden ze deze niet opvolgen. De mensen die op die transporten stapten, gingen direct naar de gaskamers. De rest van ons moest lopen naar een afdeling waar we echt moesten douchen, waarna we kaalgeschoren werden en een nummer kregen. Dat nummer staat nog steeds op mijn arm.

Mijn zus Rosa was er met haar twee kleine kinderen, en mijn vrouw besloot hen te helpen en nam plaats op zo'n wagen, onwetend dat dit rechtstreeks naar de gaskamers van zou leiden. Dat was op 6 maart 1944, mijn 30^e verjaardag.

(Hoe bijzonder is het dat op de 32^e verjaardag van mijn zoon Maurice, overleed zijn vrouw Jasmin aan kanker. En mijn eigen vader overleed in 1940 op de verjaardag van zijn vrouw¹).

Pas geleidelijk besepte ik wat hun lot was. Een Pool, een Jood, die ik kende, deelde met een andere Pool wat er werkelijk aan de andere kant gebeurde. Ik zag hem huilen, dagenlang, zonder te eten of te drinken, totdat hij uiteindelijk stierf. Hij wist van de gruweldaden in de gaskamers, iets wat ons tot dan toe onbekend was.

We werden vervolgens ondergebracht in een Lager (blok), opgedeeld in secties A tot en met D. Daar moesten we een maand verblijven, een periode die ze de 'ontluizing' noemden. Ironisch genoeg kwamen we zonder luizen aan, maar na die maand had iedereen ze.

Tweemaal per dag gingen jongens eten halen; onder hen was een neef van mijn vrouw. Hij vertelde dat hij mijn vrouw en zus had gezien in het vrouwengedeelte van het kamp. Volgens anderen waren mensen met kinderen direct naar de gaskamers gestuurd. Maar die neef beweerde dat hij van mijn vrouw de groeten moest overbrengen, een boodschap die ik later ontdekte vals te zijn.

Toch moest ik overleven, vasthoudend aan de gedachte dat mijn vrouw en zus nog leefden, ergens in het kamp. Na die maand in de barak, werden we overgeplaatst of aan het werk gezet in het een enorm magazijn waar de overblijfselen van neergeschoten vliegtuigen werden samengebracht, een plek waar velen van ons werkten

Onder een opmerkelijke samenloop van omstandigheden ontdekte ik de ironie van mijn positie in het kamp. Ondanks mijn beperkte kennis van het Duits, beweerde ik een "Schlosser" te zijn, denkend dat het sloper betekende zoals het beroep van mijn vader. Later kwam ik erachter dat "Schlosser" eigenlijk een gespecialiseerde monteur betekent, een veel hoger niveau dan wat ik feitelijk aan zou kunnen. Technische vaardigheden waren mij

¹ Sam de Hond overleed zelf op 4 januari 2002. Het was de 12^e verjaardag van zijn kleindochter.

volkomen vreemd; ik had nooit een schroef aangedraaid en beschouwde mezelf als volkomen onhandig.

Toch leidde deze vergissing ertoe dat ik in een groot magazijn terecht kwam, ver verwijderd van het zware, slopende werk dat anderen moesten verrichten. Mijn zwager, een uniek karakter op zich, nam de rol van voorman op zich, iets wat ik resoluut weigerde.

Mijn taak was het sorteren van moeren die van neergeschoten vliegtuigen waren gehaald, een taak die aan mij werd toegeschreven vanwege mijn zogenaamde vakmanschap. In werkelijkheid waren de gesorteerde kisten al voorbereid door echte deskundigen, niet door mij. Ik behandelde mijn taak alsof ik op de markt van het Waterlooplein stond, alles willekeurig in een kist gooiend en bedekkend met de goede moeren zodat ze het niet konden zien.

In deze periode, alert op mijn omgeving, maakte ik kennis met een kapo genaamd Theo. Ik zal hem nooit vergeten. De gevangenen droegen insignes: driehoeken die hun status aanduiden - geel wees op Joden, rood op politieke gevangenen, groen op 'verbreggers' (criminelen), en een opwaartse driehoek betekende een moordenaar. Kapo Theo, vernemend dat wij uit Amsterdam kwamen, vroeg of we de 'Brandertjes' kenden, neven van mijn tweede vrouw en leden van de club van jonge bokkers, zoals Benny Bril en De Vries. Het was verrassend om iemand te ontmoeten die hen kende. Zij waren in februari 1941 opgepakt evenals 400 andere mannen en naar Mauthausen gedeporteerd. Waarvan we dachten/hoopten dat toch nog velen in leven was.

Maar enkele weken met kapo Theo veranderde mijn perspectief volledig; wat ik eerder in twijfel trok, geloofde ik nu vast: van de mensen die naar Mauthausen waren gestuurd, was er niet één meer in leven. Families ontvingen vage berichten over 'longontsteking' en dergelijke, maar de harde realiteit was dat binnen enkele weken al een derde van de honderd mensen onder Theo's leiding niet meer leefde. Hij ging met "zijn" groep weg en kreeg dan 100 broden mee. Maar maakte dan 20-30 van de mensen af en verkocht dan de broden die hij over had. Theo, met die groene driehoek, was zowel moordenaar als crimineel.

De hiërarchie binnen het kamp was streng: een kapo en een onderkapo leidden elk honderd mannen, verdeeld in groepen van twintig met een voorman per groep. Het broodstelsel in het kamp was wreed; brood dat bedoeld was voor drie mensen werd verhandeld als gevangenen stierven, waardoor de overlevenden enigszins konden 'profiteren' door de handel binnen het kamp.

Kanada-Kommando, de plek waar bezittingen van slachtoffers werden gesorteerd, werd een centrum van clandestiene handel. Gevangenen die daar werkten, brachten soms gestolen goederen mee terug naar het kamp voor handel.

Op een dag benaderden vier Poolse gevangenen mij in het magazijn met een plan om te ontsnappen. Ze vroegen om mijn hulp voor hun vlucht, waarbij ik ook kon meegaan.

Ondanks hun aanbod besloot ik te blijven. Mijn beperkte Duits en het besef dat een groot deel van de Polen antisemitisch was, maakten het vooruitzicht om te vluchten niet aantrekkelijker dan in het kamp te blijven. Uiteindelijk gaf ik hun de instructies, maar zij werden kort na hun vlucht buiten het kamp gepakt, ter dood veroordeeld, en als afschrikwekkend voorbeeld bij de ingang van het kamp opgehangen.

Toen zij ondervraagd werden, noemden ze mijn naam, waardoor ik in de problemen kwam. Beschuldigd van medeplichtigheid. Maar ik ontkende en daardoor werd ik niet opgehangen, maar veroordeeld tot 25 zweepslagen. Deze straf was ondraaglijk; vastgebonden over een houten bank, je voeten vastgebonden aan de poten, werd elke slag geteld, en mijn rug was volledig kapot.

Ik kon niet meer lopen en werd door medegevangenen naar mijn barak gedragen. Gelukkig was er een medische verzorger uit Den Haag die mij verzorgde en hielp herstellen. Tijdens deze periode werd ik dagelijks behandeld, mijn rug ingesmeerd met jodium.

Mijn medegevangenen droegen mij meer dan dat ik liep, naar het magazijn, waar ze een grote kist hadden neergezet waarin ik de hele dag kon liggen. De verzorger uit Den Haag behandelde mij daar verder.

Deze ervaring, inclusief de veroordeling en straf, heeft diepe sporen achtergelaten. Tot op de dag van vandaag kamp ik met ernstige rugklachten en heb ik diverse korsetten, zelfs stalen, moeten dragen.

Na de oorlog werd ik behandeld door dokter, een specialist van de Reuma Stichting. Tijdens een bezoek aan zijn praktijk ontmoette ik zijn vrouw, een voormalige verpleegster van het Joodse ziekenhuis op de Keizersgracht, nabij de Weesperstraat. Deze verrassende ontmoeting bracht een stroom van herinneringen terug; zij herkende mij en omhelsde mij, een gebaar dat mij tot op de dag van vandaag bijblijft.

Mijn moeder was ernstig ziek geweest en lag in datzelfde Joodse ziekenhuis. Op een dag, gewapend met de kennis dat het ziekenhuis die nacht ontruimd zou worden door de Duitsers, ging ik haar halen. Ik verzekerde haar overplaatsing naar de Joodse Invaliden op het Weesperplein aan de Achtergracht, weg van de dreigende deportatie. Die nacht werd het ziekenhuis inderdaad leeggehaald door Sam Olie, een beruchte collaborateur.

Mijn waarschuwing redde niet alleen mijn moeder maar ook anderen die in staat waren op tijd te vertrekken. Later trouwde de verpleegster met die dokter.

Op 18 januari 1945, als onderdeel van een gruwelijke tactiek van de nazi's toen de Russen naderde, begon de dodenmars uit Birkenau, Auschwitz, en vele andere kampen. Voordat ik daarop inga, wil ik nog een ander verhaal delen, dat van Sam van Zouten, een man uit mijn buurt die fruit verkocht. Hij kwam aan in Birkenau en werd getuige van het vergassen van enkele van zijn zoons. Hij moest ze toen zelf in het crimetorium helpen verbranden. Een ondraaglijke ervaring die hij moest aanzien.

In Birkenau werden wij, de gevangenen, gedwongen een enorme kuil te graven voor de massale executies die volgden. Hele transporten uit Hongarije, Griekenland, Oostenrijk, en meer werden hier naartoe gebracht en systematisch uitgeroeid. De volledige uitroeiing van het Romani-kamp binnen acht uur was bijzonder verschrikkelijk. Kinderen werden uit de armen van hun moeders gerukt en levend in het vuur geworpen. Deze beelden blijven voor altijd in mijn geheugen gegrift.

Toen kwam de dodenmars. Omdat de Russen naderden, werden we gedwongen te marcheren. Er was angst voor de Russen; zelfs de Russische gevangenen in Birkenau waren gevreesd vanwege hun ruwe gedrag. We marcheerden dagenlang met tienduizenden, een helletocht die

volgens statistieken slechts door 10% werd overleefd. Deze mars, die vier tot vijf dagen duurde, eindigde voor de weinigen die het overleefden in Mauthausen.

Van Kapo Theo wist ik al hoe erg Mauthausen was. Werken in de mijnen en met stenen een grote trap op en af, waar je zo maar van afgegooid kon worden.

Toen ik aankwam zag ik Toon, een buurman van me uit Amsterdam. Hij was heel blij mij te zien en gaf me onmiddellijk levensreddend advies: "Je moet tien ogen hebben. Niemand is te vertrouwen. Iedereen vecht voor zijn leven. Blijf overal buiten."

Mijn 'vaardigheden' als Schlosser plaatsten me in een bizarre situatie; ik werd ingezet om aan Messerschmitt vliegtuigen te werken, ondanks mijn gebrek aan technische kennis. De ironie dat ik, die amper een schroef kon draaien, moest bijdragen aan de oorlogsinspanningen van Duitsland, was niet verloren aan mij. Ik zei later gekscherend dat de Duitsers de oorlog hebben verloren doordat ik de vliegtuigen moest repareren.

In de laatste dagen van de oorlog veranderde de bewaking in Mauthausen dramatisch. De SS-bewakers werden vervangen door civiele bewakers, een teken dat het einde nabij was.

Ondanks de verschuiving bleef de angst voor de Oostenrijkers; ik beschouwde hen als "super nazi's", nog erger dan de Duitsers. Hun aanwezigheid herinnerde ons eraan dat onze strijd voor overleving nog niet voorbij was.

Toch, ondanks alle verschrikkingen en de continue strijd voor overleving, hield ik vol. Ik overleefde tot de bevrijding op 4 mei, een moment dat ik nooit zal vergeten. Die laatste dagen, toen de originele SS-bewaking verdween, markeerden een keerpunt, maar ook een tijd van intense onzekerheid.

Een week of twee voor de bevrijding kwam er hulp uit een onverwachte hoek: het Zweedse Rode Kruis. Ze brachten pakketten naar het kamp, iets waarvoor men normaal gesproken dankbaar zou zijn.

Maar deze pakketten werden niet door iedereen gedeeld; als Jood heb ik er geen ontvangen. Mijn gevoelens ten opzichte van het Rode Kruis zijn daardoor complex geworden. Ondanks hun reputatie van wereldwijde hulp, heb ik hun goedheid niet persoonlijk ervaren. Na de oorlog, zelfs terug in Eindhoven bij een distributie van het Rode Kruis, voelde ik de naweeën van antisemitisme. Dit heeft mijn bereidheid om bij te dragen aan het Rode Kruis beïnvloed; ik heb nooit iets gegeven bij collectes.

Een ander hartverscheurend aspect van het kampleven was de dagelijkse appel, waarbij de gevangenen in rijen moesten staan. Als iemand overleed, wat vaak gebeurde, moesten we het lichaam tussen ons in houden totdat het appel voorbij was, zodat de aantallen klopten. Ik heb het meer dan eens meegemaakt dat iemand levend neerviel en binnen een minuut niets meer dan een lichaam was, ontdaan van alle waardigheid.

In mijn herinneringen aan de laatste weken van de oorlog en de bevrijding van Mauthausen, komt er een moment dat mij nog steeds levendig voor de geest staat. Toen enkele gevangenen ontsnapten uit, werd van elk commando willekeurig tien mannen gekozen die opgehangen zouden worden als vergelding. 20 keer 10 mannen. Ik werd ook geselecteerd, maar toen ik op het punt stond om opgehangen te worden stopten ze ineens met deze gruwelijke praktijk omdat de ontsnapte gevangenen teruggevonden waren.

Met de bevrijding veranderde alles in een oogwenk. De SS-bewakers verdwenen en werden vervangen door Oostenrijkse civiele bewakers. Het was een bizarre wisseling van de wacht, iets wat ook in Nederland voorkwam met burgerwachten. Plotseling, op 5 mei, was de bewaking verdwenen. In mijn groep was ook een van Nederlands bekendste strafpleiters, meester Moskovitz.

Mijn zwager, Sjaak Swaab, en ik besloten Mauthausen te verlaten en naar Linz te gaan. Onderweg bleek Sjaak tyfus te hebben, wat onze tocht nog moeilijker maakte. Uiteindelijk, uitgeput en zonder hoop, besloten we midden op de weg te gaan liggen, bereid om overreden te worden als dat moest. Maar in plaats daarvan stopte er een Amerikaanse soldaat, die ervoor zorgde dat we werden opgevangen door het Amerikaanse Rode Kruis. We werden naar Ebensee gebracht, waar ik verzorgd werd en na enige tijd, toen we enigszins hersteld waren, werden we overgevlogen naar Philips in Eindhoven.

Deze ervaringen waren voor mij een bevestiging van de wreedheden en de willekeur van het oorlogsleven, maar ook van de momenten van menselijkheid en hoop in de donkerste tijden. Het contrast tussen de verschillende hulporganisaties, mijn diepgewortelde wantrouwen jegens het Rode Kruis gebaseerd op mijn eerdere ervaringen, en de redding door het Amerikaanse Rode Kruis, blijft een complex deel van mijn herinneringen aan deze periode.

Na onze redding door het Amerikaanse Rode Kruis en een periode van herstel, vertrokken wij, mijn zwager en ik, samen met duizenden anderen per trein terug naar Amsterdam. De reis, die via Eindhoven, Utrecht naar Amsterdam ging, nam ongeveer zes uur in beslag. Bij aankomst op het Centraal Station werden we verwelkomd met een applaus van de menigte, maar niemand bood directe hulp aan.

Bij het station kregen we van het Joods maatschappelijk werk elk tien gulden, stamkaarten, en distributiekaarten. Met deze middelen moesten we ons pad in de vrijheid vinden. De stad zelf zag er slecht uit, maar dat was op dat moment niet mijn focus. Mevrouw Spruit, wier man conciërge was tegenover de school waar keuringen plaatsvonden, bracht ons met een fiets en een driewieler voor ziekenvervoer naar haar huis in de Valkenburgstraat. Ze nam ons op in haar woning, waar mijn zwager en ik tijdelijk onderdak vonden.

Boven in datzelfde gebouw bleek dat de woning waar familie van mij een tijd tijdens de oorlog hadden gewoond, werd bewoond door een ander. Mijn schoonzuster, die bij ons was ingetrokken nadat mijn vrouw weg was, leefde er nog steeds, maar de woning was inmiddels overgenomen door anderen.

Door mijn aandringen kwam deze woning vrij voor de groep waar mijn vrouw deel van uitmaakte.

De terugkeer naar Amsterdam en het herwinnen van een gevoel van normaliteit was een complex en emotioneel proces, getekend door de ravage die de oorlog had aangericht in de stad en in de levens van de overlevenden. Het vinden van onderdak, het herstellen van de levens die waren onderbroken, en het aanpassen aan een naoorlogse realiteit vereiste veerkracht, doorzettingsvermogen en de hulp van enkele onverwachte bondgenoten.

En tot mijn grote vreugde en geluk kreeg mijn vrouw, ondanks het feit dat ze in het Experimentenblok had gezeten, waar de Duitsers haar geprobeerd hebben onvruchtbaar te maken, toch nog een zoon.

